

EU:n laajentuminen 1.5.2004 tarjoaa suomalaisille yrityksille sekä mahdollisuuksia että haasteita. Artikkelin luo kokonaiskuvan näistä erilaisista vaikutuksista.



Ville Kaitila työskentelee tutkijana ETLAn Euroopan integraation ja kansainvälisen talouden tutkimusohjelmassa.

EU:n laajentuminen ja suomalaiset yritykset

Ville Kaitila
Tutkija
ETLA

Euroopan kehitystä on viimeisen puolen vuosisadan ajan leimannut pyrkimys maantieteellisesti yhä laajempaan ja asiallisesti yhä syvempään markkinaehtoiseen taloudelliseen integraatioon. Suomalaiset yritykset ovat olleet mukana tässä kehityksessä jo useita vuosikymmeniä ja osana EU:n sisämarkkinoitakin jo kymmenen vuotta. 1990-luvun alun jälkeen tähän kehitykseen ovat päässeet mukaan myös Keski- ja Itä-Euroopan entiset sosiaalistiset maat (ns. KIE-maat).¹

Uudet jäsenmaat ovat köyhiä...

Euroopan unioni kasvaa 1.5.2004 kymmenellä maalla. Tätä ennen laajentuminen on koskenut kerrallaan korkeintaan kolmea uutta maata. EU saa lähes 75 miljoonaa uutta kansalaista; väestö kasvaa yli 19 prosenttia.

¹ EU:n laajenemisen vaikutuksista suomalaisen yritysten kannalta ks. tarkemmin esim. Alho ym. (2004).

EU:n bruttokansantuote ei kuitenkaan kasva markkinahintaan laskettuna kuin vajaat 5 prosenttia ja ostovoimakorjattunakin vain vajaat 10 prosenttia. EU:hun liittyvät maat ovat siten suhteellisen köyhiä. Kuviossa 1 on esitetty uusien jäsenmaiden ja Suomen henkeä kohti laskettu BKT vuonna 2002. Uusista jäsenmaista köyhimvät ovat Itämeren rannalla eli lähimpänä Suomea.

Näillä näkymin EU laajenee seuraavan kerran jo vuonna 2007, jolloin Bulgarian ja Romanian pitäisi liittyä jäseniksi. Niissä tulotaso on vielä alempi kuin köyhimvässä nyt liittyvässä maassa.

Uudet jäsenmaat ovat köyhiä, koska niissä tuottavuus on alempi kuin EU15-maissa. Samalla hinta- ja kustannustaso, mukaan lukien palkat, sekä ostovoima ovat alempia. Tämän lisäksi infrastruktuuri laajasti ymmärrettynä on heikompi uusissa jäsenmaissa kuin EU15-maissa. Näillä tekijöillä on merkitystä siinä, millainen rooli uusilla jäsenmailla on sisämarkkinoilla.

...mutta ne kasvavat nopeammin kuin EU15-maat

Uudet jäsenmaat ovat siis köyhiä, mutta lähes vuosikymmenen ajan ne ovat kasvaneet nopeammin kuin nykyiset EU-maat. Kun vuonna 1993 uusien jäsenmaiden BKT henkeä kohti oli käyvin valuuttakurssein mitattuna 14 prosenttia EU15-maiden tasosta, vastaava luku vuonna 2003 oli 24 prosenttia. Ostovoimakorjattuina nämä luvut olivat 39 prosenttia ja 48 prosenttia. Erot ovat siten suuret, mutta ne pienenevät edelleen jatkossa.² Useimpien KIE-maiden kohdalla kestää kuitenkin useamman vuosikymmenen ennen kuin ne saavuttavat EU15-maiden tulotason.

Tehtyjen arvioiden mukaan EU:n laajenemisella on positiivinen vaikutus talouteen sekä EU15-maissa keskimää-

² Tulotasojen lähentymisestä Euroopan unionissa ks. esim. Kaitila (2004).

rin että uusissa jäsenmaissa.³ Koska jälkimmäisten merkitys EU15-maiden ulkomaankaupassa on hyvin pieni, myös positiivinen vaikutus EU15-maille on pieni. Arviossa on otettu huomioon lisääntyneet nettomaksut EU:n budjettiin uusien köyhempien maiden liittyessä unioniin.

Kasvusykäys on paljon suurempi uusille jäsenmaille, joiden ulkomaankaupasta suurin osa käydään EU15-maiden kanssa. Vaikka kauppa on jo vapaata, liittyminen EU:hun ja aikanaan talous- ja rahaliittoon alentaa edelleen kaupankäynnin kustannuksia ja lisää suoria sijoituksia nykyisistä EU-maista uusiin jäsenmaihiin.

Lisäksi uudet jäsenmaat pääsevät EU:n rahastojen piiriin, mikä lisää muun muassa infrastruktuuri-investointeja niissä. Arviot rahastojen vaikutuksesta talouskasvuun niin kutsuttujen koheesiomaiden (Espanja, Irlanti,

³ Ks. esim. Euroopan komissio (2001).

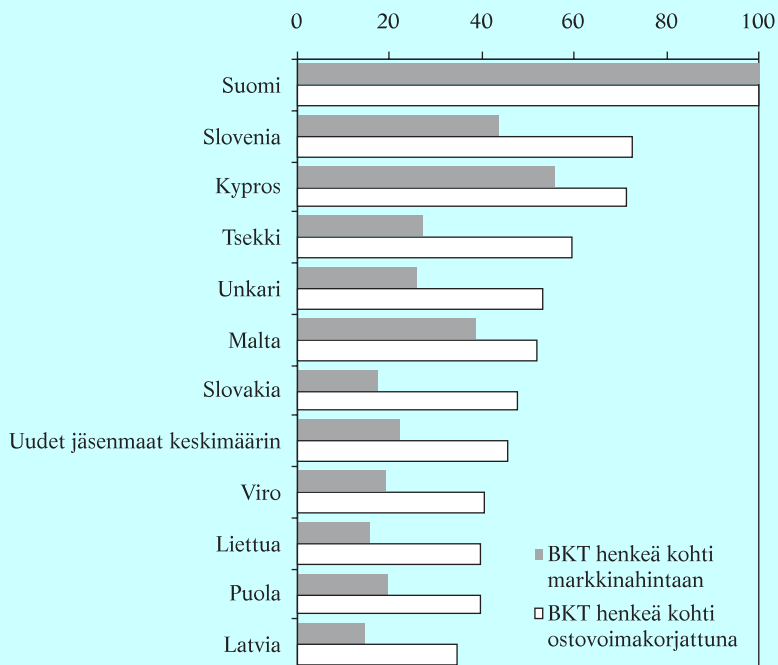
Kreikka ja Portugali) kohdalla ovat kuitenkin ristiriitaisia, joten vaikutusta uusiinkin jäsenmaihiin on vaikea arvioida etukäteen.⁴ Investoinnit luovat kuitenkin mahdollisuuksia muun muassa projekti- ja asiantuntijapalvelujen viennille EU15-maista uusiin jäsenmaihiin.

EU-jäsenyys tuo uusiin jäsenmaihiin lisää vakautta, mutta silti niissä on EU15-maita suurempi riski talouden ylikuumenemiselle ja sitä seuraavalle taantumalle. Yksi mahdollinen merkki tästä ovat viime vuosina hyvin suuriksi kasvaneet vaihtotaseen alijäämät Baltian maissa.

Lisäksi on todettava, ettei nopeampi kasvu kuitenkaan ole automaattista. Tshekki on tästä selvin negatiivinen esimerkki. Vuonna 1996 sen ostovoimakorjattu BKT henkeä kohti oli 65 prosenttia EU15-maiden tasosta mutta vuonna 2002 enää 61 prosenttia.

⁴ Ks. esim. Ederveen ym. (2002).

Kuvio 1. Bruttokansantuote henkeä kohti vuonna 2002, Suomi = 100.



Lähde: EU:n komissio.

Samaan aikaan Liettua on nousnut 29 prosentista 40 prosenttiin.

EU:n neljä vapautta sisämarkkinoilla

Euroopan unionin yhtenä peruserätyksenä on tavaroiden, palvelujen, pääoman ja työvoiman vapaa liikkuminen sisämarkkinoiden alueella. Tavaroiden ja pääoman liikkuminen on jo melkein kokonaan vapaata uusien jäsenmaiden ja EU15-maiden välillä, joten 1.5.2004 ei ole kovinkaan merkittävä päivämäärä tässä suhteessa, vaikkakin se vahvistaa olemassa olevaa kehitystä.

Palvelujen ja työvoiman liikkumisen osalta itälaajenemisella on kuitenkin merkitystä. Toisaalta juuri näihin vapauksiin monet EU15-maat ovat asettamassa siirtymäaikoja suojellakseen omaa tuotantoaan ja työllisyytään. Uudet jäsenmaat ovat puolestaan saa-

neet siirtymäaikoja muun muassa ympäristölainsäädännön toimeenpanolle ja siihen koska nykyisten EU-maiden kansalaiset saavat ostaa maata uusista jäsenmaista.

Ulkomaankauppa on jo enimmäkseen vapaata...

Toukokuussa EU:hun liittyvät maat ovat Suomelle ulkomaankaupan kannalta tärkeämpiä kuin useimmille muille nykyisille EU-maille. Tämä johtuu läheisemmästä maantieteellisestä sijainnista ja läheisistä kauppasuhteista erityisesti Viron kanssa. Tällä hetkellä uusien jäsenmaiden osuus Suomen koko ulkomaantavarakaupasta on 6,7 prosenttia. Viron osuus tästä on lähes kaksi viidesosaa ja Puolan hieman yli yksi viidesosa. Kuviosta 2 nähdään, että uusien jäsenmaiden osuus Suomen viennistä oli suurimmillaan vuonna 1998.

Tuonti kasvoi voimakkaasti vuosina 2000–2001, jolloin tuonti Virosta nousi muun muassa kasvaneen alihankintatoinnin vuoksi.

Suomella on kaupassa uusien jäsenmaiden kanssa noin miljardin euron ylijäämä. Köyhimpien uusien jäsenmaiden eli Puolan ja Baltian maiden kanssa kauppa on ylijäämäistä, mutta Tshekin kanssa se on ollut alijäämäistä vuodesta 2001. Kauppa Unkarin kanssa oli tammi-syyskuussa 2003 tasapainossa, kun aikaisemmin Suomella oli ollut siinä suuri ylijäämä. Vuonna 2003 myös kauppa Slovakian kanssa painui alijäämäiseksi.

Koska BKT ja investoinnit kasvavat uusissa jäsenmaissa keskimäärin nopeammin kuin nykyisissä jäsenmaissa, myös niiden kotimainen kysyntä kasvaa nopeammin kuin EU15-maissa. Tämä lisää suomalaisten yritysten vientimarkkinoita, mistä

hyötyvät erityisesti Suomen vakiintuneet vientiyritykset ja näissä maissa jo toimivat yritykset. Suomalaiset ovat jo ”valloittaneet” suhteellisen hyvin KIE-maiden markkinat, kun otetaan huomioon näiden markkinoiden nykyinen koko, mutta nopeammasta kysynnän kasvusta on kuitenkin edelleen mahdollista hyötyä.

Uusien maiden liittyminen Euroopan unioniin on edellyttänyt teknisten standardien sekä hallinnollisten käytäntöjen ja pelisääntöjen yhtenäistämistä vastaamaan EU:n sisämarkkinoita. Tällaisten teknisten kaupanesteiden poistuessa ulkomaankauppa helpottuu. Samoin Schengen-alueen aikanaan laajentuessa ja uusien jäsenmaiden liittyessä talous- ja rahaliittoon kauppa laajennetulla sisämarkkina-alueella helpottuu.

KIE-maiden suhteellinen etu on selvästi painottuneempi alhaisen osaamintensiivisyyden toimialoille kuin nykyisten EU-maiden suhteellinen etu. Vientituotteiden pääoma- ja osaamintensiivisyyden osalta eri KIE-maiden suhteellinen etu kehittyi kuitenkin eri suuntiin vuosina 1993–2001. Erityisesti Unkarin ja Viron suhteellinen etu muuttui osaamisintensiivisemmäksi.

... kuten ovat myös suorat sijoitukset

EU15-maiden ja uusien jäsenmaiden välillä 1990-luvulla solmitut Eurooppa-sopimukset ovat pitkälle vapauttaneet ulkomaankaupan lisäksi myös pääoman liikkeet ja suorat sijoitukset. Suoria sijoituksia on virrannut uusiin jäsenmaihin niiden talouksien kokoon verrattuna suhteellisen paljon.

Suorien sijoitusten virta Keski- ja Itä-Euroopan siirtymätalousmaihin on pitkälti perustunut yksityistettyjen yritysten myymiseen ulkomaisille yrityksille. Yksityistämisen prosessi on kuitenkin nyt jo loppunut tai loppusuoralla, joten suorien sijoitusten on jatkossa perustuttava aikaisempaa enemmän uusinwestointeihin. Tämä saattaa osoittautua joissain tapauksissa vaikeaksi-



Kasvat markkinat ja alemmat tuotantokustannukset kiinnostavat suomalaisia yrityksiä uusissa jäsenmaissa, Ville Kaitila toteaa.

kin. Uudet jäsenmaat joutuvat lisäksi kilpailemaan sijoituksista muun muassa Kiinan kanssa.

Suomalaisten yritysten ulkomailla olevien suorien sijoitusten kannasta oli uusissa jäsenmaissa vuoden 2002 lopussa 2,8 prosenttia. Viron osuus koko kannasta oli 1,0 prosenttia. Tässä suhteessa uusien jäsenmaiden rooli on siten suhteellisen pieni ja myös selvästi pienempi kuin niiden osuus Suomen viennistä. Suoria sijoituksia on Suomesta tehty lähinnä kehittyneisiin teollisuusmaihin, missä myös yritysostojen ja yleensä investointien arvo on suurempi kuin uusissa jäsenmaissa. Tämä vaikuttaa osaltaan siihen, että uusien jäsenmaiden osuus suorien sijoitusten kannasta on niin alhainen.

Suomessa sijaitsevien yritysten kaikkien ulkomaisten tytäryritysten ja sivuliikkeiden henkilökunnasta uusissa jäsenmaissa oli kuitenkin 9,6 prosenttia. Ne ovat siten suhteellisen työllistäviä, mikä osittain johtuu näiden maiden alemmista työvoimakustannuksista.

Yksi yleinen peruste suorille sijoituksille uusiin jäsenmaihin on niiden markkinoiden EU-maita nopeampi kasvu. EU15-maissa taloudet kasvavat vain hitaasti. Lisäksi niissä markkinat on jo jaettu, ja markkinaosuuksien valtaaminen voi olla vaikeaa. Erityisesti siirtymätalouksajan alussa paikallinen kilpailu uusissa jäsenmaissa oli sen sijaan hyvin vähäistä ja markkinat jakamatta, mikä tuki kasvumahdollisuuksia paikallisen ostovoiman rajoissa. Sittenkin kilpailu on kiristynyt.

Työvoimakustannukset kuten myös monet muut tuotantokustannukset ovat uusissa jäsenmaissa alempia kuin EU15-maissa. Alemmat tuotantokustannukset ovatkin yksi peruste suorille sijoituksille uusiin jäsenmaihin. Ne mahdollistavat erityisesti alemman arvonlisäyksen tuotteiden valmistamisen, mitä ei korkeam-

Suomalaiset yritykset ovat jo nyt asettuneet hyvin uusien jäsenmaiden markkinoille, mutta ne hyötyvät jatkossa yhä niiden kysynnän nopeasta kasvusta.

den valmistamisen, mitä ei korkeampien tuotantokustannusten maissa samalla tavalla kannata säilyttää. Uusissa jäsenmaissa valmistetut tuotteet on tarkoitettu sekä paikallisille markkinoille että vientiin Suomeen tai kolmansiin maihin.

Vaikka tuotantokustannukset ovat alempia kuin lännessä, on muistettava, että myös tuottavuus on alempi.

Esimerkiksi Virossa sekä työn tuottavuus (jalostusarvo käyvin hinnoin työntekijää kohti) koko taloudessa että työvoimakustannukset työntekijää kohti ovat hieman alle 20 prosenttia Suomen tasosta. Tässä suhteessa on jonkin verran toimialakohtaisia eroja.

Monissa tapauksissa suorat sijoitukset uusiin jäsenmaihin ovat lisän-

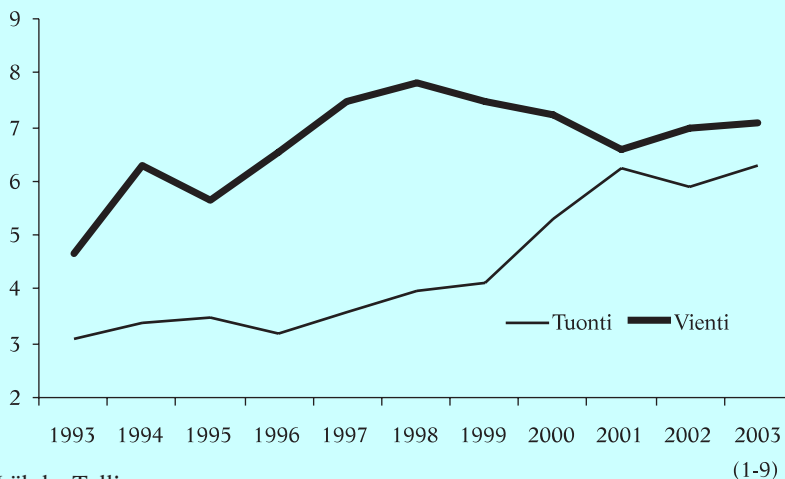
neet ulkomaankauppaa maiden välillä. Siten ei voida ajatella, että sijoitukset olisivat yksinomaan suomalaista tuotantoa korvaavia. Siirtämällä alhaisemman arvonlisäyksen tuotantoa KIE-maihin, missä tuotantokustannukset ovat alemmat, EU-maiden yrityk-

set ovat voineet säilyttää korkeamman arvonlisäyksen tuotantovaiheet kotimaissaan.

Muun muassa suorien sijoitusten kautta uusiin jäsenmaihin tuleva uudempi teknologia ja tehokkaampi yritysten hallintokulttuuri nostavat tuottavuutta. Työvoimasta kilpaillessaan ulkomaiset yritykset maksavat yleensä kotimaisia yrityksiä parempaa palkkaa, sillä niissä on korkeampi tuottavuus ja niillä on suuremmat taloudelliset resurssit kuin paikallisilla yrityksillä. Tämä nostaa työvoimakustannuksia. Esimerkiksi Virossa palkat nousivat 13 prosenttia vuonna 2001, 11 prosenttia vuonna 2002 ja edelleen 10 prosenttia vuoden 2003 kolmen ensimmäisen vuosineljänneksen aikana verrattuna vuotta aiempaan tasoon. Myös reaali-palkkojen nousu on ollut hyvin ripeää.

Verotus on erityisesti Baltian maissa mutta myös laajemmin uusissa jäsenmaissa alemmaa kuin Suomessa. Emo-yhtiön kotimaan siirtäminen uusiin jäsenmaihin (tässä lähinnä Viroon) voi olla mielekäästä, jos siellä on pääosa yrityksen markkinoista ja/tai yrityksen tuotanto on työvoimaintensiivistä. Verokilpailu ei kuitenkaan rajoitu uusiin jäsenmaihin, sillä yritys- ja henkilöve-

Kuvio 2. Uusien jäsenmaiden osuus Suomen ulkomaankaupasta, %.



Lähde: Tulli.

rotusta kevennetään muuallakin. Suomen täytyy säilyä jatkuvasti kilpailukykyisenä myös verotuksen osalta.

Verotus on kuitenkin vain yksi monista yrityksen sijoittumispäätöksiin vaikuttavista tekijöistä. Suorien sijoitusten kannalta merkitystä on markkinoiden ja tuotantokustannusten lisäksi muun muassa fyysisellä infrastruktuurilla, työvoiman ja paikallisten alihankkijoiden saatavuudella, taloudellisella ja yhteiskunnallisella vakaudella, julkishallinnon toiminnalla sekä korruption yleisyydellä. Näiden suhteen uudet jäsenmaat ovat nykyisiä EU-maita jäljessä.

Myös palvelujen ulkomaankauppa vapautuu osin siirtymäaikaisten jälkeen...

Palvelujen liikkumisen osalta yksi merkittävimpiä nykyisiä EU-maita koskevia tekijöitä on kabotaasin eli toisen EU-maan sisäisten maantiekuljetusten ja sen ulkomaankaupan kuljetusten avautuminen myös uusien jäsenmaiden yritysten taholta tulevalle kilpailulle. Lännessä on huoli siitä, että alempien työvoimakustannustensa turvin uusien jäsenmaiden yritykset valtaavat maantiekuljetuksia Länsi-Euroopassa. EU asettaakin kabotaasin avautumiselle siirtymäaikoja.

Kabotaasin avautuminen koskee siis aikanaan myös Suomen kuljetusmarkkinoita. Kilpailulle altistuvat lähinnä yleiskalustolla ajettavat kuljetukset. Ulkomainen kilpailu voikin kiristää pienten suomalaisten kuljetusyritysten kilpailutilannetta. Kuljetussektorillakin työllisten keski-ikä kuitenkin nousee, joten alalle tarvitaan ulkomaalaista työvoimaa. Toisaalta yritykset muilla toimialoilla ja kuluttajat hyötyvät kuljetuskustannusten alenemisesta.

Lisäksi joitain palveluja kuten puhelinpalveluja voidaan ulkoistaa uusiin jäsenmaihin (lähinnä Viroon). Tätä onkin jo tapahtunut. Myös pesulapalveluja on siirtynyt Viroon. Näissä tapauksissa yritykset hyötyvät Viron

alemmista tuotantokustannuksista. Lisääntyvä kilpailu koskettaa myös muun muassa rakentamisesta.

...samoin kuin työvoiman liikkuminen

EU15-maiden väestörakenne on vinoutumassa niin, että useisiin maihin enustetaan suurtakin työvoimapulaa. Yksi mahdollinen ratkaisu tähän ongelmaan on työvoiman siirtyminen uusista jäsenmaista, joissa on alhaisempi tulotaso, korkeamman tulotason EU15-maihin.

Monet EU15-maat ovat kuitenkin asettamassa vähintään kahden ja enintään seitsemän vuoden rajoitukset työvoiman vapaalle liikkumiselle. Muun muassa Suomi, Saksa ja Itävalta kuuluvat näihin maihin. Tänäkin aikana ulkomaisen vuokratyövoiman käyttö on kuitenkin Suomessa mahdollista. Toiminnan on tapahduttava suomalaisen työmarkkinalainsäädännön mukaisesti.

Työvoiman liikkumisen osalta tulee kyseeseen lähinnä Viro. Jos Viron talouskasvu kuitenkin on nopeaa ja työllisyys korkea, kuten nyt on tilanne, mielenkiinto lähteä ulkomaille työnhaakuun on pienempi kuin huonon taloustilanteen vallitessa. Lisäksi Viron väestö on pieni ja syntyvyys itsenäisyyden palautumisen jälkeen on ollut alhainen. Monella toimialalla tulee Suomessa pulaa työvoimasta, mutta Viron pieni työvoima ei pysty paikkaamaan työvoiman nettopoistumaa Suomessa. Jonkin verran siirtymistä uusista jäsenmaista Suomeen varmasti tapahtuu, ja lyhytaikainen työpaikkasukkulointi Viron ja Etelä-Suomen välillä todennäköisesti lisääntyy.

Integraatio syvenee

Uudet jäsenmaat tulevat tiettyjen siirtymäaikaisten jälkeen osaksi Euroopan unionin sisämarkkinoita ja liittyvät aikanaan myös talous- ja rahaliiton jäseniksi. Jäsenyys lisää talouskasvua

sekä poliittista ja taloudellista vakautta uusissa jäsenmaissa, helpottaa ja samankaltaistaa yritysten liiketoimintaympäristöä, edistää investointeja, helpottaa liiketaloudellisia päätöksiä ja kiristää kilpailua. Nämä tekijät alentavat kaupankäynnin kustannuksia ja lisäävät siten ulkomaankauppaa sisämarkkinoiden alueella sekä tehostavat tuotantorakennetta vastaamaan paremmin eri maiden suhteellista etua.

Suomalaisille yrityksille EU:n laajeneminen varmistaa viimeisen vuosikymmenen kehityksen laajempien eurooppalaisten markkinoiden synnystä. Uudet jäsenmaat kasvavat nopeammin kuin EU15-maiden taloudet, ja sitä kautta myös yritysten mahdollisuudet kasvaa viennin ja uusissa jäsenmaissa toimimisen kautta lisääntyvät. Koska tuotantokustannukset ovat uusissa jäsenmaissa vielä useita vuosikymmeniä alempia kuin Suomessa, on edellisissä mahdollista tuottaa itse tai esimerkiksi alihankinnan kautta välituotteita ja palveluja. Tämä on kilpailuetu, kun maailmantalous toimii yhä enemmän globaalisti ja muun muassa Kiina ja nouseva Intia vetävät investointeja puoleensa. Samalla kansallisesta kilpailukykyistä on pidettävä huolta niin koulutuksen, maltillisen kustannuskehityksen kuin myös muiden kilpailukykyyn vaikuttavien tekijöiden osalta.□

KIRJALLISUUS

Alho, K. & Kaitila, V. & Kotilainen, M. (2004), EU:n laajenemisen vaikutukset suomalaisten yritysten strategioihin, ETLAn keskusteluaiheita No. 885.

Ederveen, S. & de Groot, H. L. F. & Nahuis, R. (2002), Fertile soil for structural funds?, Central Planning Bureau, The Hague, CPB Discussion Paper No. 10.

Euroopan komissio (2001), The economic impact of enlargement, Enlargement Papers No. 4.

Kaitila, V. (2004), Convergence of real GDP per capita in the EU15: How do the accession countries fit in? European Network of Economic Policy Research Institutes, ENEPRI Working Paper No. 25.